

Knölsvan

Knölsvan. Foto Mauri Karlsberg

Knölsvanen häckar företrädesvis i näringsrika vatten. Det kan vara allt från små våtmarker till stora slättsjöar och även områden i skärgården. Det betyder att i takt med att knölsvanen expanderat har även mindre näringsrika områden i skärgården koloniserats. Numera häckar enstaka par även i mycket karga och näringsfattiga miljöer längst ut i ytterskärgården. Boet placeras här främst på små gräsbevuxna öar och skär. Äggen 5–6 st ruvas i ca 35 dygn och ungarna blir flygga vid fyra månaders ålder. När ungarna är små håller familjen till vid grunda områden i närheten av häckningsplatsen. När ungarna blir större kan familjen flytta sig till avlägsna platser där det finns lättåtkomlig och bra föda. Knölsvanen äter uteslutande vegetabilisk föda (1).

Historik

Artens äldsta historia i Sörmland har väl dokumenterats genom notiser i Södermanlands läns Jaktvårdsförenings årsskrifter (6) och i en sammanfattning av Sven Ekman publicerad 1921 (7).

Den första kända häckningen i Sörmland var i en liten sjö vid Rinkesta, Ärla socken, Eskilstuna 1875. På Sörmlandssidan av Mälaren häckade knölsvanen först omkring 1890. Omkring och vid sekelskiftet ökade knölsvanen kraftigt i Mälar- och Hjälmarevikarna. Från Sörmlands inland finns rapporter från Långhalsen 1907 om 3-4 par och den första häckningen i Frustuna, Gnesta var 1910 och redan två år senare häckade den i flera sjöar det området. 1921 uppskattade Ekman (7)

att 105 par häckade i Sörmland. Totalt uppskattades det då i Sverige finnas 310 par. Sörmland hade då alltså en tredjedel av Sveriges knölsvanspar.

Från södra länsdelen av Sörmland finns uppgifter om häckningar i de inre havsvikarna på 1920-talet och början 1930-talet. Vid Strandstuviken, Nyköping fanns den häckande 1923. I slutet av 1940-talet var knölsvanen så vanlig i Mälaren, att den anges som häckande i alla vassvikar och även ute på skär i fjärdarna (8). I Sörfjärden, Eskilstuna/Strängnäs häckade omkring 1950 7-8 knölsvanspar (9). I innerskärgården ökade arten under 1940-talet, men hade inte nått ut till Hartsöområdet 1949 (10). Under 1950-talet ökade arten i innerskärgården rejält och kom även ut i ytterskärgården. 1955 häckade minst 4 par i Hartsöområdet (11). Ökningen fortsatte i ytterskärgården under 1960-talet och 1971 fanns i Hartsöområdet 14 par (12).

Hotbilder

Arten får anses vara ganska tålig, men hotbilder finns, till exempel förändringar i den vegetabiliska födan så att dess föda försvinner. Givetvis kan även andra saker förändra populationsstorleken av arten, då arten är tämligen stor kan den lagra mycket gifter från olika kemiska utsläpp i kroppen, vilket kan göra att det tar längre tid innan man uppmärksammar hotbilderna. Andra hotbilder är oljeutsläpp.

Ett annat problem är vindkraftverk placerade i havet vid grundare områden (14). Här kommer minst två problem för arten att uppstå, dels förändringar i näringsintaget för arten då områden får en annan balans än tidigare, dels att vindkraften påverkar arten med sina roterande vingar. En flygande knölsvan är inte speciellt smidig i sin flykt utan får svårt att hinna undan med ett snabbt kast då en vindkraftsvinge kommer roterande från ovan.

I vikar med många ruggande knölsvansindivider kommer förändringar med bryggor och en livligare båttrafik att störa arten. Predation från andra fågelarter och mink får anses vara av mindre betydelse.

Trender

Populationsutvecklingen har under de senaste 35 åren varit ökande i Sverige. Det svenska beståndet har ungefär dubblats sedan 1970-talet. I beräkningen från 2012 skattas det svenska beståndet till 7500 par (2), och från Södermanlands län 800 par.

Sörmlands län: Från 1970 anger Nord oväntat få par i Askö skärgård i Trosa (4). Nord anger i sin skattning från 1977 att totalt i länet beräknas det finnas 250 par (3). 1978 genomfördes en knölsvansinventering i Sverige, och från Sörmlands del kan man konstatera att skattningen från 1977 var i kraftig underkant, beräkningen från 1978 ger ett spann från 533 till maximalt 700 revir. Från Sörmlands skärgård blir resultatet 168 revir (5, 15).

Foto Mauri Karlsberg

Tolkningar från ett antal kustfågelinventeringar inom länet 1949 - 2015

Från den Sörmländska ytterskärgården i Oxelösund, Källskären – Vattungarna – Hävringe finns inga revir av knölsvan från inventeringsåren 1949 och 1971. 2003 noterades 11 revir och 2015 10 revir.

Från Oxelösunds innerskärgård finns uppgifter från 2003 och 2015.

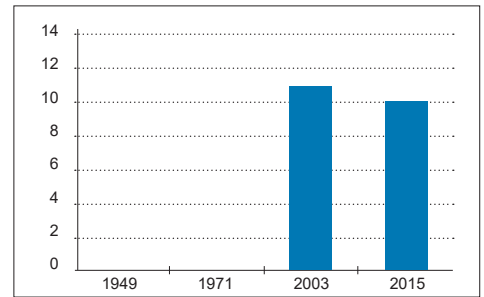
I rutorna 09H0f och 09H1f finns uppgifter från dessa två inventeringsår, en svag ökning från 39 revir till 42 revir redovisas. Vi kan alltså inte se någon direkt förändring av populationen i innerskärgården i Oxelösund mellan dessa två inventeringsår.

I Rågö skärgård kan vi hämta uppgifter från 4 olika inventeringsår; 1971, 1995, 2003 och 2015. Resultatet är 5, 8, 8 respektive 5 revir. Inga stora svängningar märks här, inte heller kan vi utläsa något sedan området blev koloniserat av arten. Vi hamnar ju här i områden som kan kallas mellanskärgård på gränsen till ytterskärgård, då det enbart blir vatten sydost om skären.

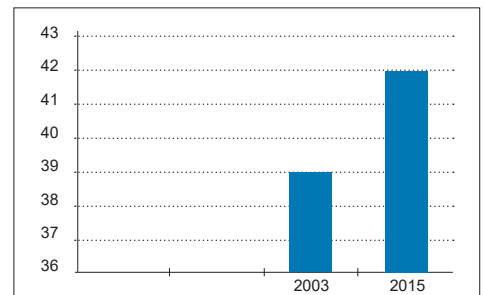
I Hartsö skärgård på den östra sidan av Hartsön, Enskär och sydost om Enskär finns inventeringar från tre år; 1949, 1971 och 2015. Resultatet är 0, 6 respektive 34 revir. Här kan vi alltså se en rejäl ökning av revir, framförallt i de ö- och skärrika delarna strax öster om Hartsön. Här finns många grunda vikar med rikligt med föda.

Resultat av inventering 2015

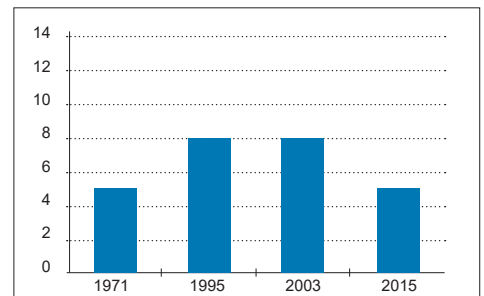
Totalt hittades 263 revir i de inventerade områdena. Knölsvan fanns tämligen rikligt i alla inventeringsområden, även långt ut i den yttre skärgården fanns par. Från de olika inventeringsområdena kan man se att det fanns många par som inte gått till häckning innan inventeringsperioderna var avslutade.

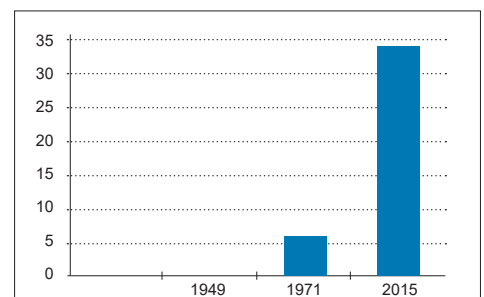
Förändringar i antalet revir i Källskären – Vattungarna – Hävringe vid fyra olika inventeringsår.

Förändringar i antalet revir i Oxelösunds innerskärgård vid två olika inventeringsår

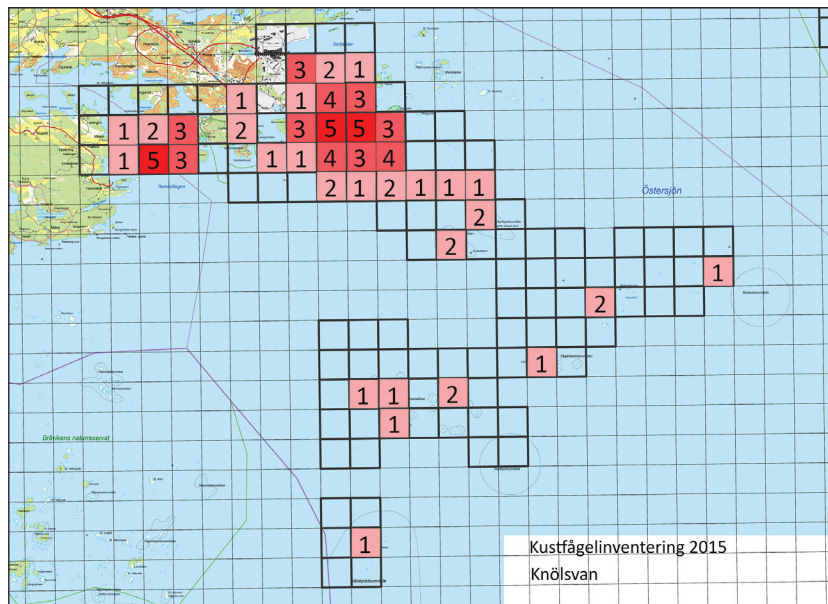
Förändringar i antalet revir i Rågö skärgård vid fyra olika inventeringsår.

Förändringar i antalet revir i Hartsö skärgård på den östra sidan av Hartsön, Enskär och sydost om Enskär vid tre olika inventeringsår.

Inventeringsområde 1 - Oxelösunds skärgård

Här ses tydligt att arten främst finns i den inre skärgården. Man kan också se att flest revir finns i de delar av skärgården som är grundast med många vikar och rikligt med skär och mindre öar. I mellan- och ytterskärgården finns de med ungefär ett revir i varje 1x1 km-ruta där det finns grunda vikar in mot öarna. Här ute begränsas antalet revir av åtkomlig föda. I inventeringsområde 1 noteras 29 par ruvande eller med ungar, 49 revir i lämplig häckningsbiotop. Inventeringsområde 1 hyser då ett maxantal på 78 revir.

Utbredning och antalet revir inom inventeringsområde 1 för knölsvan.

Beräkningsanalys 2015

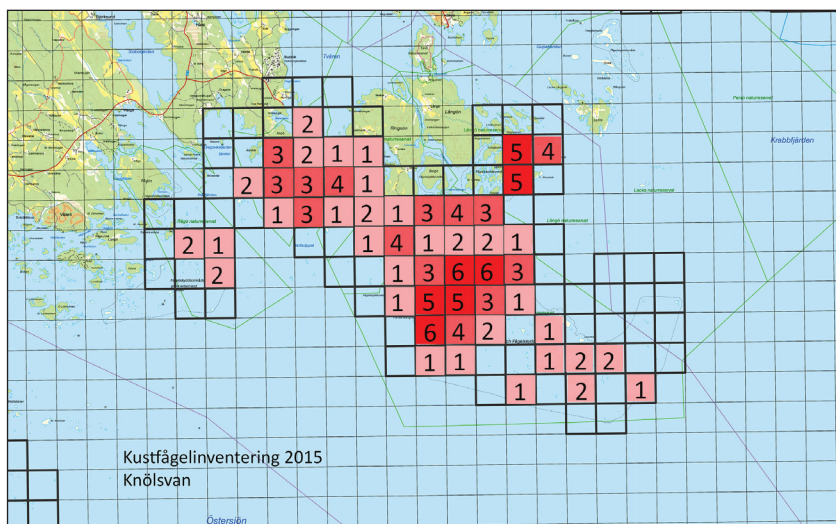
Antal par, två fåglar = 1 revir,
Ensamma individer = 1 revir,
3-4 fåglar = 2 revir.
Rastande fåglar medtages ej.

Inventeringsområde 2 - Hartsö och Rågö skärgård

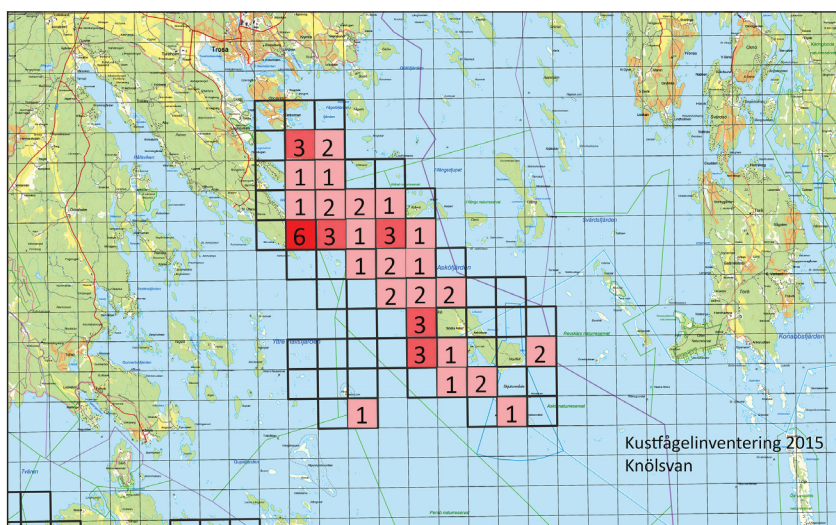
Här ser vi ganska många revir i både inner- och mellanskärgård, för att sedan tunnas ut i den yttre skärgården. Även i detta område ser vi alltså liknande mönster var arten befinner sig som i inventeringsområde 1. I den yttre skärgården är det ungefär 1 revir per 1x1 km ruta. I inventeringsområde 2 finner vi 50 par som låg och ruvade eller hade fått ut ungar, därutöver 84 revir i lämplig häckningsbiotop. Det gör ett maxantal på 134 revir inom de inventerade områdena i inventeringsområde 2.

Inventeringsområde 3 – Askö skärgård

Vi ser samma mönster i inventeringsområde 3 som i de två andra inventeringsområdena. Vi kan konstatera att ju längre in mot fastlandet vi kommer ju fler revir har vi. Även här blir den yttre skärgårdens öar bebodda av enstaka par. I inventeringsområde 3, som främst utgörs av områdena kring Askö, finner vi 18 par ruvande eller med ungar, 33 revir i lämplig häckningsbiotop. Totalt i inventeringsområde 3 finns det då ett maxantal på 51 revir.

Utbredning och antalet revir inom inventeringsområde 2 för knölsvan.

Utbredning och antalet revir inom inventeringsområde 3 för knölsvan.

Sammanfattning och analys

Slutsatser för knölsvanen utifrån de uppgifter som finns från de utförda inventeringarna är att koloniseringen av arten i innerskärgården har varit tämligen konstant sedan den etablerade sig i dessa områden (13). Från inventeringen 2003 till inventeringen 2015 kan man se att arten har hållit en tämligen likvärdig nivå. I mellanskärgården ser man en kraftig ökning mellan inventeringsåren 1971 och 2015. I den sörm-ländska ytterskärgården har koloniseringen ägt rum under perioden 1972 – 2002. Då inga inventeringar utförts i mellanperioden så kan vi inte se när exakt den börjat etablera sig i den yttre skärgården.

Nästan alla inventerade rutor hyser knölsvan 2015. Man kan inte se några direkta skillnader i förekomsten av knölsvansrevir i de inventerade områdena 2015, arten är alltså väl spridd i den Sörmländska skärgården. I de 190 inventerade rutorna hittades 263 revir, detta ger ett snitt på 1,38 revir/ruta. Knölsvan konstaterades i 118 av rutorna. Som mest var det 6 revir i fyra olika rutor. I de rutor där knölsvan registrerades är tätheten i genomsnitt 2,29 revir per ruta.

Den inventering som utfördes 2000-2005 i hela Stockholms skärgård gav 2010 par (1). I de rutor där knölsvan registrerades är tätheten i genomsnitt 1,33 revir per ruta. Sörmlands högre partäthet kan förklaras med att den Sörmländska skärgården är tämligen likvärdig i sin helhet, och främst då den inre skärgården. I Stockholms skärgårds norra del är innerskärgården mycket mer karg, vilket missgynnar arten.

Källor

- (1) Kustfågelbeståndets utveckling i Stockholms läns skärgård, 2009. Utgiven av Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.
- (2) Ottosson, U., Ottvall, R., Elmberg, J., Green, M., Gustafsson, R., Haas, F., Holmqvist, N., Lindström, Å., Nilsson, L., Svensson, M., Svensson, S. & Tjernberg, M. 2012. Fåglarna i Sverige – antal och förekomst, SOF, Halmstad.
- (3) Nord, I. 1977. Antalet häckande fåglar i Sörmland. Fåglar i Sörmland 1977 nr 1.
- (4) Nord, I. 1970. Sjöfågelinventering i Trosa skärgård våren 1970. Fåglar i Sörmland 1970 nr 2.
- (5) Pettersson, H. 1978. Knölsvansbeståndet i Sörmland. Fåglar i Sörmland 1978 nr 2.
- (6) Södermanlands läns Jaktvårdsförenings årsskrifter.
- (7) Ekman, S. 1921. Några jaktbara djurarters historia i Sverige under senare tid. 5. Knölsvanen. Svenska Jägarförbundets Tidskrift 59.
- (8) Nilsson, N-M. 1952. De gröna fjärdarna. I Natur i Sörmland, red, Bergman och Curry-Lindahl. Stockholm: Svensk Natur.
- (9) Broberg, L. 1952. Söderfjärden, röddrommens högborg i Mälaren. I Natur i Södermanland, red, Bergman och Curry-Lindahl. Stockholm: Svensk Natur.
- (10) Olsson, V. 1951. Fågellivet i Källskärens, Hävrings och Hartsös skärgårdar. Vår Fågelvärld 10.
- (11) Olsson, V. 1956. Hartsö skärgård. Sveriges Natur, årsbok 1956.
- (12) Röttorp, H. 1972. Sjöfågelinventering i Hartsö skärgård sommaren 1971. Fåglar i Sörmland 1972 nr 1.
- (13) artportalen.se SLU
- (14) Flodin, Per., Hägerroth, Jan-Eric., Väyrynen, Jukka. 2009. Fåglar och vindkraft i Nyköpings och Oxelösunds kommuner. En rapport från Föreningen Södermanlands Ornitologer.
- (15) FSO. 1992. Förteckningen över Sörmlands Fåglar. Fåglar i Sörmland – Supplement nr 2. Utgiven av Föreningen Södermanlands Ornitologer.